

Suuren Teorian paluu*

QUENTIN SKINNER

ABSTRACT
The Return of
Grand Theory

This is a Finnish translation of Quentin Skinner's Introduction to *The Return of Grand Theory in the Human Sciences* (Cambridge University Press, Cambridge 1985), edited by him. The article deals with recent developments in human sciences in the English speaking world. Starting from C. Wright Mills' attack on »the Grand Theory» and the positivist-empiricist tendencies of the 1950's and early 1960's, the author discusses the return of Grand Theory in human sciences through the works of e.g. Michel Foucault, Jürgen Habermas, Jacques Derrida and John Rawls.

Kirjoittaessaan melkein tasan kaksikymmentäviisivuotta sitten ihmistieteiden tilasta anglosaksisessa maailmassa amerikkalainen sosiologi C. Wright Mills nosti esiin kaksi teoreettista pääsuuntausta, jotka hän näki tuhoisiksi kirjansa otsikossa kuvatun »sosiologisen mielikuvituksen» hedelmälliselle kehittämiselle.¹ Ensimmäinen tendenssi — jonka hän yhdisti erityisesti Comten, Marxin, Spencerin ja Weberin ajatteluun —

oli muokata historian todistusaineistoa »ylihistoriallinen pakkopaita» (Wright Mills 1959, 22). Mutta vielä suuremman ihmistieteiden kehityksen esteen hän nimesi Suureksi Teoriaksi. Tällä Wright Mills tarkoitti uskoa siihen, että yhteiskuntatieteiden ensisijaisena tavoitteena tulisi olla »systemaattisen teorian» rakentaminen »ihmisen ja yhteiskunnan luonteesta» (Wright Mills 1959, 23).

* Artikkelin on käännös Quentin Skinnerin johdannosta hänen toimittamaansa teokseen *The Return of Grand Theory in the Human Sciences* (The Cambridge University Press, Cambridge 1985). Kirjoitus perustuu osin Skinnerin pitämälle plenumalustukselle politiikan tutkimuksen XVII päivillä Jyväskylässä 12. 4. 1985. Artikkelin ovat englannista suomeen kääntäneet Kirsti Aaltonen, Erkki Berndtson ja Tuomas Nevanlinna.

Oman sukupolvensa sosiologien keskuudessa Wright Mills oli poikkeuksellinen hyökätessään Suuren Teorian vaatimusten kimppuun pikemmin mielikuvituksen kuin tieteen nimissä.² Mutta hän jakoi tämän vihamielisen asenteensa ihmisen luontoa ja käyttäytymistä koskevia abstrakteja ja normatiivisia teorioita kohtaan, ei pelkäs-

tään useimpien johtavien sosiologien, vaan myös miltei kaikkien tuon aikakauden anglosaksisten ihmistieteiden harjoittajien kanssa. Monet näistä samoista epäilyistä saivat vastakaikua myös historioitsijoiden keskuudessa. On oireellista, että kyseisen ajan johtavana englantilaisena historian tutkijana pidettiin yleisesti Sir Lewis Namieria. Namier, joka posket hehkuen kronikoi yksittäisten poliitikkojen hienosyisistä manöövereistä poliittisen vallan keskuksissa, oli myös sen käsityksen sarkastinen kriitikko, että yleiset yhteiskuntateoriat (tai lorut, kuten hän niitä mieluummin kutsui) voisivat mahdollisesti olla käytökelpoisia poliittisen käyttäytymisen tai yhteiskunnan muutosprosessien selittämisessä (Namier 1930, 147; Namier 1955, 3—4).

Samanlaiseen skeptisismiin törmäämme jopa tuon sukupolven moraalin ja politiikan teorettikkojen keskuudessa. Tämä skeptisismi ilmaistiin kahtena toisiinsa liittyvänä, laajaa kannatusta saaneena väitteinä. Toinen väite oli — Daniel Bellin surullisenkuuluisaa otsikkoa lainaten — että on tapahtunut »ideologioiden kuolema» (Bell 1960). Yritystä muotoilla yleisiä yhteiskunnallisia tai poliittisia filosofioita kohdeltiin tuskin muuna kuin sekavana ja vanhanaikaisena yrityksenä pysyä mukana tieteellisessä kehityksessä. Tähän kytkeytyi suoranainen kieltä tutkia menneiden aikojen suuria filosofisia järjestelmiä, koska ne sisälsivät epätydyttävän sekoituksen kuvailevia ja arvottavia elementtejä. Vain ne hylkäämällä päästäisiin eteenpäin todella tieteellisessä ja tietoisesti arvovapaassa tehtävässä kehittää yhteiskunnallisen käyttäytymisen ja kehityksen »empiirisiä teorioita». ³ Kaiken tämän seurauksena saatiin aikaan vaikutelma, että yhteiskuntaa koskevan filosofoinnin kaksituhattu-vuotinen historia oli yhtäkkiä päättynyt. ⁴

Pyrkimystä kohti tieteellistä politiikan ja yhteiskunnan tutkimista rohkaisi omasta puolestaan vallalla ollut näkemys filosofian ja muiden kulttuuriin liittyvien tieteenalojen suhteesta. Filosofin perustehtäväksi katsottiin yleiskäsitteiden eksplikoiminen analysoimalla niiden ilmaisuun käytettyjen termien merkityksiä. Eräänä seurauksena tästä sitoumuksesta oli uskomus, että on yksinkertaisesti väärin olettaa moraal-, yhteiskunta- ja poliittisen filosofian tehtäväksi tarjota meille välineistöä tiettyjen ihanteiden tai käytäntöjen perustellullekaan puolustamiselle. Kahta

muuta 1950-luvulle tyypillistä työtä lainatakse- ni: päämääränä ei ollut tutkia moraalialia sinänsä, vaan pelkästään (R. M. Haren otsikon mukaan) »moraalin kieltä»; ei politiikkaa sinänsä, vaan pelkästään (T. D. Weldonin otsikon mukaan) »politiikan sanastoa» (Hare 1952; Weldon 1953). Kun itse filosofitkin julistivat, etteivät he voineet kertoa mitään systemaattista moraalin ja politiikan päiväkohtaisista sisällöllisistä kysymyksistä, näytti puhtaasti empiirisen yhteiskuntatieteen kukkaan puhkeaminen varmistetulta.

Lisävahvistusta näille tieteellisille pyrkimyksille saatiin muistakin ajan johtavista filosofisista doktriineista, joita voitaisiin kutsua jopa dogmeiksi. Tieteenfilosofiassa vallitsi pääasiassa positivistinen tulkinta selittämisen luonteesta. Pullmallisen tosiasiajoukon katsottiin olevan selitettävissä osoittamalla sen ilmenemisen olevan johdettavissa (ja siten myös ennustettavissa) jostakin tunnetusta luonnon- tai ainakin tilastollisesta laista. ⁵ Tällaisen analyysin arvovalta ei ainoastaan ohjannut yhteiskuntatieteilijöitä etsimään säännönmukaisuuksia ainoana hyväksyttävissä olevana selityserustana. Se myös vaati heitä uskomaan, ettei periaatteessa ollut mitään syytä, miksei ihmisten tekoja voitaisi tarkastella ja selittää täsmälleen samoin kuin luonnontapah- tumia. ⁶ Tuloksena oli — lainatakseni A. J. Ayerin tunnetun esseen otsikkoa — ettei »ihminen Tieteen tutkimuskohteena» (*'man as a subject for science'*) näyttänyt pelkästään mahdolliselta, vaan myös ainoalta kunnialliselta yhteiskuntatieteiden päämäärältä (Ayer 1967, 6—24).

Ja lopuksi ajatus tieteellisestä yhteiskuntatutkimuksesta sai tietyn suunnan ja yleistä rohkaisua tieteen käytäntöä koskevien 'rationalististen' olettamusten laajalle levinneestä hyväksymisestä. Yleisen 'rationalistisen' kannan omaksuneiden tieteenfilosofien joukossa Karl Popperilla ja hänen lukuisilla oppilailtaan oli ehkä syvällisin vaikutus yhteiskuntatieteiden harjoittamiseen. Popperin tärkein anti oli hänen näkemyksensä tieteellisesti hyväksyttävän uskomuksen luonteesta. Popperin mielestä väittämä on rationaalisesti perusteltu ja näin ollen myös tieteellisesti hyväksyttävä, jos ja vain jos se onnistuu läpäisemään sitä falsifioimaan suunnitellun ratkaisevan kokeen. Jos väite, tai väitteiden muodostama teoria ei läpäise falsifioinnin testiä (tai jos sitä ei voida testata), viittaa tämä vahvasti siihen, että ky-

seessä on pelkkä hölynpöly (Popper 1959: 78—92). Tällä tavalla yhteiskuntatieteille tarjottiin valmis ja helppo keino erottaa tosiasiaväitämät puhtaasti normatiivisista tai metafysisistä väitteistä, samalla kun ne asetettiin kulkemaan pitkin kaitaa mutta suoraa polkua kohti todellista tiedettä. Popper itse ajoi vakaumuksen vimalla asiaansa poleemisessa teoksessaan »avoin yhteiskunta ja sen viholliset», jonka mukaan ihmistieteissä voidaan hyväksyä vai asteittain etenevä empiirinen tutkimus, kun taas marxismi, psykoanalyysi ja kaikki utopistisen yhteiskuntafilosofian muodot joutavat yhdessä historian romukoppaan (Popper 1945, II, 212—80).

Ajat ovat totisesti muuttuneet. Utopistiset yhteiskuntafilosofiat ovat taas muodissa niin käytännössä kuin teoriassakin. Marxismi on jälleen noussut esille ja kukoistaa melkein hämmäntävän useassa eri muodossa. Psykoanalyysi on saanut uuden teoreettisen suunnan Lacanin ja hänen seuraajiensa töissä. Habermas ja muut Frankfurtin koulukunnan jäsenet ovat jatkaneet Marxin ja Freudin teorioiden yhtymäkohtien pohtimista, uusi naisliike on lisännyt keskusteluun koko joukon aiemmin hyljeksittyjä näkökulmia ja argumentteja; ja kaiken tämän kuuhunnan keskellä hermeneutikot, strukturalistit, jälkiempiristit, dekonstruktionistit ja muut hyökäyshaluiset laumat uhkaavat ja heikentävät anglosaksisen yhteiskuntafilosofian empiristis-positivistisia linnakkeita.

II

Merkityksellisintä tässä yleisessä teoreettisen ajattelun muutoksessa lienee laajalle levinnyt epäily luonnontieteiden mahdollisuuksista tarjota riittävää tai edes käyttökelpoista mallia yhteiskuntatieteiden harjoittamiselle. Tämän kasvavan epäilyn selvin heijastuma on se uudelleen esiin nostettu ajatus, jonka mukaan ihmisen käyttäytymisen ja luonnonilmiöiden selittäminen on loogisesti pidettävä selvästi toisistaan erillään. Näin ollen myös positivistinen väittämä siitä, että kaikkien tieteellisten selitysten täytyy seurata samaa deduktiivista mallia, perustuisi fundamentaaliseen vääryymmärykseen. Monilta eri suunnilta onkin esitetty vaatimus kehittää inhimillisen käyttäytymisen selittämiseksi sellainen herme-

neuttinen lähestymistapa, joka sisältäisi myös — tai ehkä jopa ainoastaan — pyrkimyksen löytää ja tulkita yhteiskunnallisen toiminnan merkitykset siinä toimivien ihmisten omasta näkökulmasta käsin.

Eräät yhteiskuntateoreetikot ovat viime aikoina pyrkineet yhteensovittamaan — paljolti Max Weberin hengessä — nämä kaksi traditiota väittämällä, että tyydyttävään selitykseen pyrkivän yhteiskuntateorian on huomioitava sekä yhteiskunnallisten ilmiöiden merkitykset että niiden syyt.⁷ Mutta monet muut ovat hylänneet tällaisen yhteensovittamisen mahdollisuuden ja palanneet siihen huomattavasti radikaalimpaan — mm. Diltheyn ja Collingwoodin edustamaan — kantaan, jonka mukaan niin historioitsijan kuin sosiologinkin tehtävänä on toimia pelkästään ilmiöiden tulkitsijana.⁸ Eräänä tärkeänä vaikuttajana tässä kehityksessä on ollut Wittgensteinin myöhäisfilosofia antipositivistisine painotuksineen. Wittgensteinin mukaan ilmauksen merkitys seuraa sen käytöstä; ja näin ollen minkä tahansa merkityksellisen tapahtuman (teon tai ilmauksen) ymmärtäminen vaatii aina sen sijoittamista sille ominaiseen »elämänmuotoon».⁹ Vielä välittömämpi merkitys ihmistieteiden harjoittamiselle on ollut Hans-Georg Gadamerin samansuuntaisilla näkemyksillä. Perustuen analyysinsä osin Diltheyhin, mutta ennen kaikkea Heideggeriin, Gadamer argumentoi pääteoksessaan »Totuus ja metodi» (engl. *Truth and Method*), että eräs käyttökelpoinen malli yhteiskunnallista toimintaa ymmärtämään pyrittäessä on tekstin tulkitseminen. Tällöin ei olla vähimmäissäkään määrin kiinnostuneita syiden etsimisestä tai lainalaisuuksien löytämisestä, vaan kehäprosessista, jossa kokonaisuutta pyritään ymmärtämään osiensa kautta ja osia niiden kokonaisuudelle antaman merkityksen kautta (Gadamer 1975).

Samalla Gadamer on kuitenkin antanut tälle kauan kestäneelle keskustelulle uuden skeptisismien ruiskeen. Gadamer korostaa oman näköpiirimme rajoituksia sekä niitä ennakkoluuloja ja oletuksia, jotka välttämättä tuomme mukamme yrittäessämme ymmärtää jotakin toista elämänmuotoa. Hän heittää epäilyn varjon sen toiveen ylle, että tulkinnan perinteinen päämäärä haltuunottaa meille vieras toiminta, ilmaisu tai teksti objektiivisesti sen omilla ehdoilla voisi koskaan olla saavutettavissa. Enintään voimme toi-

voa, hän toteaa, »näköpiirien fuusiota»: osittaista lähentymistä nykyisen maailmamme, josta emme koskaan pääse irti ja arvioinnin kohteena olevan vieraan maailman välillä (Gadamer 1975, 267—274).

Näistä epäilyistä on osoittautunut olevan lyhyt askel siihen anarkistiseen johtopäätökseen, ettei tulkittamista lainkaan tulisi ajatella totuuden saavuttamisen metodina, vaan olisi asetettava pikemminkin — Paul Feyerabendin kirjan nimeä lainaten — »metodia vastaan» (Feyerabend 1975). Feyerabend on soveltanut tätä näkemystään pääasiassa luonnontieteellisiin teorioihin väittäen, että meidän tulisi pysyä niin rajoittumattomina ja mielikuvituksellisina kuin mahdollista hahmotellessamme vaihtoehtoja nykyisille käsityksille tiedosta.¹⁰ Vieläkin avoimempi (jopa kirjallisuuden tulkintaan levinnyt) tapa suhtautua ongelmaan on kieltäytyä pitämästä tarkoitettua merkityksen löytämistä tulkitsijan tehtävänä. Tässä johtavana kuvainkaatajana on ollut Jacques Derrida. Derrida on mieltynyt poimimaan esimerkkejä ilmauksista, joita emme voi edes toivoa ymmärtävämmä varmast. Derridan mukaan tämä johtuu joko semanttisesta epämääräisyydestä ja/tai sellaisen kontekstin puuttumisesta, joka ylipäätään voisi kertoa meille kuinka sanottuun tulisi suhtautua. Hän yleistää tämän näkemyksen edelleen kokonaiseen teksteihin ja teoksiin väittäen, ettei meillä ole koskaan riittävä auctoriteettia asettaa yhtä tulkintaa toisen edelle. Hän päätelee, että koko hermeneuttinen lähestymistapa on itse asiassa virheellinen. Sen sijaan tarvitaan toimintaa, jossa toistuvien esimerkeihin havainnollistetaan tekstien lukemisen perimmäinen mahdottomuus — tätä Derrida kutsuu (erään kirjansa otsikossa) »disseminaatioksi» (Derrida 1981).

III

Niiden lisääntyneiden filosofisten epäilyjen ohella, jotka koskevat yhteiskuntatieteiden soveltamista perinteiseen luonnontieteelliseen malliin, on esitetty joukko moraalisia vastaväitteitä positivismiin kunnianhimoiselle tavoitteelle rakentaa tiede yhteiskunnasta. Erääksi tämän kehityksen ensimmäistä uhreista osoittautui väite »ideologioiden kuolemasta». McIntyre ja muut osoittivat nopeasti, ettei teesi ollut juuri muuta kuin

ideologinen tulkinta konsensuspolitiikasta, jossa hiljaisuus käsitettiin (kevytmielisesti, niin kuin ilmeni) yhteisymmärryksen merkiksi (McIntyre 1971, 3—11). Myöhemmin Habermas jatkoi tästä eteenpäin painottaessaan tällaisen poliittisen vision vauhdittaman moraalisen vararikon syvempää luonnetta. Kuten hän teoksessaan »Legitiimaatiokriisi» (engl. *Legitimation Crisis*) argumentoi, politiikan väittäminen puhtaasti teknologiseksi asiaksi tähän liitettyine ideologian kuolemis-teeseineen saa aikaan, että valtion stabiilisuuden ja jopa legitimitetin nähdään perustuvan pelkästään valtion kykyyn ylläpitää korkeaa teknologisen kehityksen astetta, ennen kaikkea jatkuvaa taloudellista kasvua. Vaara on ilmeinen: taloudellisten taantumien aikana tällaiset valtiot eivät kykene vetoamaan kansalaistensa laajempaan tai perinteellisempään lojaliteettiin ja seurauksena on taloudellisten vaikeuksien nopea ja vaarallinen muuttuminen legitimaatiokriisiksi (Habermas 1975, 33—94). Hätkähdyttävä tosiasia on, että vaikka Habermas esittääkin diagnoosinsa marxilaisesta perspektiivistä, useat ns. Uuden Oikeiston poliittiset kirjoittajat ovat viime aikoina kehittäneet hämmästyttävän samankaltaisen hyökkäyksen *laissez-faire* kapitalismin moraalisia rajoituksia vastaan. He puolustavat konservatismiin muotoa, joka ei perustu vapaisiin markkinoihin tai minimalistiseen valtioon, vaan pikemminkin siihen lähes hegeliläiseen käsitykseen, että ennen kaikkea tulee palkita ja edistää lojaalisuutta ja kunnioitusta yhteisöä kohtaan.¹¹

Vieläkin äänekkäämmin ovat viime vuosina positivismiin normatiivisia taustaoletuksia epäilleet psykologit. Kaiken inhimillisen käyttäytymisen näkeminen lainomaisena ja kausaalisen olettaa — mitä vastaan erityisesti R. D. Laing ja hänen työtoverinsa ovat protestoineet — että epänormaalin käyttäytymisen syytä tulee aina etsiä orgaanisesta toimintahäiriöstä. Mutta tämä merkitsee sen mahdollisuuden ohittamista, että kyseessä voi olla eräs maailmassa selviytymisen strategia. Tämän näkökohdan sivuuttaminen johtaa Laingin mukaan toimijoiden alentamiseen manipulaation kohteeksi silloin kun heitä juuri tulisi kohdella tietoisina subjekteina.¹²

Tämän eksistentiaalisten psykologian suuntaisen siirtymän takaa voidaan nähdä Sartren auktoriteettiä, jolle Laing ja hänen seuraajansa ilmi-

selvästi ovatkin älyllisesti velkaa. Epäilemättä Michel Foucaultilla on kuitenkin ollut suurin vaikutus kaikista näin ajattelevista viimeaikaisista teoreetikoista. Menneinä kahtena vuosikymmenenä — ennen traagisen varhaista kuolemaansa vuonna 1984 — Foucault omistautui historiallisille tapaustutkimuksille, joissa tutkittiin niitä menetelmiä, joilla yhteiskuntamme käsittelee mm. hulluutta, seksuaalisuutta ja rikollisuutta. Hänen tavoitteenaan oli osoittaa miten vaatimus tällaisten ilmiöiden ymmärtämisestä on kasvavassa määrin yhdistynyt yhteiskunnallisen kontrollin tekniikoihin. Filosofina Foucaultin keskeisenä mielenkiinnon kohteena oli osoittaa näiden tietovaatimusten ja yhteiskunnallisen pakkovalan välinen yhteys. Moralistina hänen tavoitteenaan oli kehottaa meitä murtautumaan ulos vankeilasta, jota tieteellisen asiantuntemuksen nimissä ympärillemme rakennamme. Hän yhdisti tämän yhteiskuntamme käytäntöjä ja kurinpitomekanismeja vastaan suunnatun miltei romanttisen protestinsa (joka liittää hänet teollisuuskapitalismin kriitikkojen pitkään sukupuuhun) vaatimukseen vastustaa ja tuhota niin sanotut ihmistieteet oman ihmisyytemme nimissä.

Nämä hyökkäykset itse yhteiskuntatieteen ajatusta vastaan ovat osittain johdettavissa, samalla kun ne ovat saaneet voimaa, kasvavista epäilyistä koskien tieteen kykyä seurata itselleen asettamaansa tiedon rationaalisen tavoittelun paradigmaa. Tässä suhteessa vaikutusvaltaisin skeptikko on ollut Thomas Kuhn. Viitaten laajaan tietehistorialliseen todistusaineistoon Kuhn argumentoi klassisessa teoksessaan *The Structure of Scientific Revolutions* (Tieteellisten vallankumousten rakenne) tieteellisen yhteisön noudattavan harvoin, jos koskaan, popperilaista ideaalia etsiä vastaesimerkkejä olemassaoleville hypoteeseille; yhtä vähän kuin ne hyväksyvät tietona vain väittämät, jotka ovat läpäisseet tällaiset testit. Normaalityde (kuten Kuhn sitä kutsuu) päinvastoin etsii, epämurkavista vastaesimerkeistä eroon päästäkseen, vahvistusta olemassaoleville teorioille vetoamalla näiden teorioiden auktoriteettiin mieluummin kuin hylkää teorian näiden esimerkkien takia. Siinä missä Popper oli pyrkinyt kyseenalaistamaan humalaisen analyysin rationaaliseen uskomukseen, Kuhnin analyysi palauttaa sen taas entiseen asemaansa.¹³ Tähän Kuhn lisää, että jos halutaan selittää miksi tietty tie-

teellinen hypoteesi on hyväksytty tai hylätty, on viitattava tieteellisen yhteisön vakiintuneisiin tapoihin, eikä vain puolueettomien tiedemiesten rationaaliseksi tarkoitettuihin metodeihin. Tieteen käytäntö siis kuvataan — kiehtovan samankaltaisesti Foucault'n kanssa — keinoiksi valvoa sitä, mitä on lupa kutsua tiedoksi.

Kuhnin perustavin väite on, että tieteet eivät yritä eivätkä voi jäljitellä popperilaista käsitystä omasta käytännöstään, koska tosiasiat, joiden avulla testaamme uskomuksiamme suodattuvat aina olemassaolevien »paradigmojen» tai viitekehysten kautta (Kuhn 1962, 43—51). Selvemmin sanottuna, *ei ole* tosiasioita ilman teorioitamme niistä. Tästä seuraa, ettei ole olemassa ainoastaan yhtä tapaa tarkastella, luokitella ja selittää maailmaa, jonka kaikki rationaaliset henkilöt olisivat pakotetut hyväksymään. Kilpailevia teorioita voidaan tietenkin verrata, mutta mitään objektiivista mittapuuta ei voida käyttää. Teoriat ovat yksinkertaisesti yhteismitattomia. Siksi niiden edustajien voidaan sanoa (Kuhnin idealistiselta kuulostavaa metaforaa lainaten) elävän ja työskentelevän eri maailmoissa (Kuhn 1962, 134—135).

Kuhnin hyökkäys tieteellistä rationaalisuutta koskevia standardikäsitteitä vastaan muistuttaa jossain määrin Quinen kuuluisaa päällekkäystä siitä 'empirististä dogmia' vastaan, jossa oletetaan käsitteiden ja tosiasioiden välille ehdoton ero. Se muistuttaa myös Wittgensteinin väitettä siitä, että kaikki yrityksemme ymmärtää ns. tosiasioita ovat aina suhteessa tietyn elämänmuodon tarjoamaan kehikkoon. Yleensä silloin kun kaikki nämä vaikutteet ovat sulautuneet yhteen, niin kuin esimerkiksi Richard Rortyn merkittävässä teoksessa *Philosophy and the Mirror of Nature* (Filosofia ja luonnon peili), seurauksena on ollut — ei sen enempää eikä vähempää — kuin koko filosofian ja tieteen nykyisen kulttuurisen aseman kyseenalaistaminen. Jos paikalliset uskomukset tiedon luonteesta ehdollistavat välttämättä todellisuuden haltuunottoa, niin silloin se tieteiden traditionaalinen väite, että ne saavuttavat yhä enemmän ja enemmän tietoa siitä minkälainen maailma todella on, alkaa näyttää kyseenalaiselta — tai ainakin kohtuuttoman yksinkertaiselta. Sitäpaitsi jos ei ole olemassa mitään kanonisoitua käsitteistöä, jonka avulla maailma on parhaiten jaoteltavissa ja luokiteltavissa, niin silloin myös filosofian perinteinen rooli tällaisia

käsitteitä analyysoivana tieteenalana joutuu epäilyksenalaiseksi.¹⁴ Epistemologia, ymmärrettynä kantilaisittain varman tiedon rajojen tutkimisena, alkaa tuntua mahdottomalta; sen sijaan meitä näyttää uhkaavan epistemologisen relativismin kirjo.¹⁵

Näin argumentoineille on historian tutkiminen yhä useammin osoittautunut hedelmälliseksi innoituksen ja evidenssin lähteeksi. Foucault'n kirjoitukset pyrkivät jatkuvasti asettamaan meidän käsityksemme siitä, miten maailma olisi nähtävä, vastakkain eri aikoina vallinneiden varsin erilaisten käsitysten kanssa. Samaan tapaan Kuhn pitää itseään historioitsijana pyrkiessään tutkimaan tieteellisten yhteisöjen todellista käyttäytymistä. Viitaten historialliseen aineistoon hän kaivaa maata nykyisten tieteenfilosofien *a priori*-sitoumusten alta. Osin tämän kehityksen seurauksena joukko historioitsijoita ja kansatieteilijöitä on omasta puolestaan antanut tutkimuksellaan näkyvän lisäpanoksen taisteluun naiivia realismia ja siihen liittyviä ihmislouontoa ja rationalisuutta koskevia normatiivisia näkemyksiä vastaan. Monet aate- ja tieteenhistorioitsijat, mutta ennen kaikkea kulttuuriantropologit, ovat katsooneet, että oudon ja eksoottisen tutkiminen ammentaa voimansa muiden aikakausien ja kulttuurien kyvystä tarjota vastaesimerkkejä joillekin kaikkein hellityimmille ennakkokäsityksillemme ja uskomuksillemme.

IV

Katsaukseni tässä vaiheessa lukijasta saattaa tuntua paradoksaaliselta puhe siitä, että kaikki nämä skeptiset ajatusvirtaukset olisivat osia Suuren Teorian paluusta ihmistieteisiin. Jos esiinnostamillani ajattelijoilla on jokin yhteinen piirre, niin sehän on juuri halu korostaa paikallisen ja satunnaisen tärkeyttä — halu alleviivata sitä miten käsitteemme ja asenteemme ovat tiettyjen historiallisten olosuhteiden muovaamia — sekä voimakas vastenmielisyys (Wittgensteinin tapauksessa melkein vihamielisyys) kaikenkattavia teorioita ja ainoiksi mahdollisiksi väitetyjä selitysmalleja kohtaan. Lisäksi eräillä mainitsemillani kirjoittajilla — Foucaultilla implisiittisesti ja Feyerabendilla eksplisiittisesti — se on johtanut niin vahvaan käsitteelliseen relativismiin, että se vaikuttaa melkein päin suuntaan.¹⁷ Se on

myös johtanut miltei ohjelmalliseen pyrkimykseen purkaa teorian ja metodin vaatimukset kokemusaineiston järjestämisessä. Tällaisten skeptikoiden luonnehtiminen Suuren Teorian edustajiksi saattaa hyvinkin tuntua vaarallisella tavalla väärinymmärtämiseltä.

Tähän ilmeiseen paradoksiin voidaan kuitenkin vastata kahdella tavalla. Ensinnäkin voidaan väittää, että pilkka, niin sanoaksemme, osuu skeptikon omaan nilkkaan. Vaikka he ovat tarjonneet perusteita teoretisoinnin hylkäämiselle, he ovat tietysti itse samaan aikaan teoretisoineet. Ei voida kieltää, etteikö Foucault olisi esittänyt yleistä näkemystä tiedon luonteesta; etteikö Wittgenstein olisi esittänyt abstraktia tulkintaa merkityksestä ja ymmärtämisestä; etteikö Feyerabendilla olisi omaa miltei popperilaista suosikkimetodiaa tieteellisten hypoteesien arvioinnissa ja etteikö jopa Derrida olettaisi tulkintojen konstruoinnin mahdollisuuden hänen väittäessään, että seuraava tehtävämme on dekonstruoida ne. Ei voi olla epäilystäkään, etteikö kaikilla näillä antiteoreetikoilla olisi ollut ratkaisevaa vaikutusta ikäpolvemme yhteiskuntafilosofien ponnistelujen uudelleensuuntaamisessa — jos ei muuten, niin ainakin paljastamalla omaksumiemme uskomusten riittämättömyys. Lyhyesti sanoen: ei ole paradoksaalista antaa kunniapaikkaa kuvainkattajille — melkein päin suuntaan he ovat osoittaneet olevansa useimmilla yhteiskuntatieteen aloilla vallitsevan käytännön suurimpia teoreetikkoja.

Toinen ja pääasiallinen vastaukseni on, että edellinen »joka paikan kumouksellisten»¹⁸ esitely jättää silti tarinastani vielä puolet pimentoon. Seuraavaksi on huomautettava, että kahden viime vuosikymmenen aikana on tapahtunut häpeämätön paluu juuri sellaisten ihmislouontoa ja käyttäytymistä koskevien suurten teorioiden tietoiseen rakentamiseen, jotka Wright Mills ja hänen sukupolvensa olivat toivoneet julistaneensa lainsuojattomiksi ihmistieteissä.

Tämä kehityssuunta on ilmeisin moraalij- ja poliittisen filosofian kohdalla. On jotenkin ironista, että tällä alueella juuri skeptikkojen hävitystyö on raivannut sitä maaperää, jolle kaikkein mahtavimmat teoreettiset struktuurit ovat sittemmin rakentuneet. Ymmärtääksemme tapahtunut meidän täytyy vain palauttaa mieliimme se edellä käsitellyjen kirjoittajien vahva painotus, että

käsitteet eivät ole ajattomia kiinteämerkityksisiä entiteettejä, vaan pikemminkin (Heideggerin ehdotuksen mukaisesti) aseita tai (Wittgensteinin termein) työkaluja, joiden ymmärtäminen riippuu aina osittain siitä kuka niitä käyttää ja mihin tarkoituksiin. Mutta jos tämä myönnetään, niin silloin alussa käsittelemäni ortodoksia, jonka mukaan moraalitai poliittisen filosofian tehtävänä on analysoida moraalin Kieltä tai politiikan Sanastoa, menettää välittömästi uskottavuutensa. Foucault'n muotoilua lainaten: meillä yksinkertaisesti ei ole sellaista muuttumatonta käsitte- tai merkitysverkostoa, joka vain odottaa neutraalia analyysiamme.¹⁹

Analyyttisen moraalitai poliittisen filosofian keskiöön näin luotu tyhjiö on nyt täytetty palauttamalla kunniaan kaksi näiden oppialojen vanhinta päämäärää. Ensinnäkin, halukkuus porautua suoraan ajan pakottaviin arvo-ongelmiin on elpynyt uudestaan.²⁰ Sellaiset aiheet kuten oikeudenmukaisen sodan mahdollisuus, aliravitsemuksen yhteiskunnalliset syyt, ihmisen velvollisuudet luontoa kohtaan, eläinsuojelu, poliittisten kansalaisvelvollisuuksien rajat, syntymättömien ja tulevien sukupolvien oikeudet sekä ennen kaikkea ylenpalttisen asevarustelun riskit (ynnä monet muut samantyyppiset ilmeisen kiireelliset kysymykset) ovat uudestaan nousseet filosofisen keskustelun pääaiheiksi.²¹ Mutta toinen jopa vielä hätkähdyttävämpi kehityssuunta on ollut paluu kaikkein perinteisimpään ja arkitehtonisimpaan Suureen Teoriaan aikaisempien vuosisatojen suurten normatiivisten systeeminrakentajien tyyliin. Moraalitai poliittiset filosofit eivät enää vähääkään ujostele kertoessaan, että heidän tehtävänä on auttaa meitä ymmärtämään miten parhaiten elää elämäämme.²² Heitettyään yli laidan aikaisemmat puhtaasti lingvistiset kysymyksenasettelunsa he ovat herättäneet henkiin kiivaan ja selvästikin platonisen näkemyksen oppialastaan, jonka mukaan on ennen kaikkea selvennettävä hyvän elämän luonnetta sekä vapaan ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan ehtoja. Asiaan on paneuduttu sellaisella hartaudella, että on jopa näkynyt merkkejä siitä, että moraalifilosofian metaeettistä periodia vastaan säännöllisesti suunnatut triviaalisuussytökset voidaan nyt korvata vähintään yhtä oikeutetulla syytöksellä kohtuuttomasta mahtipontisuudesta ja tärkeilystä.²³

On tietysti totta, että tällaisia yleviä pyrkimyksiä ei ole koskaan täysin hylätty, etenkin saksalaisessa — eikä siten myöskään kaikessa amerikkalaisessa — yhteiskuntafilosofiassa. Mieleen tulevat välittömästi Herbert Marcusen ja Hannah Arendtin nimet.²⁴ Samantyyppinen moraalinen sitoutuminen ohjaa kuitenkin tänään monien sellaistenkin kirjoittajien työtä, jotka ovat saaneet koulutuksensa analyttisen filosofian yhteiskunnallisesti ohuemmassa ilmapiirissä. Tuloksena on ollut pontevan ja perusteellisen debatin muodostuminen kahden kilpailevan yhteiskunnallispoliittisen teorian välille, joista molemmista on jo tullut sekä sangen systemaattinen rakenteeltaan että kunnianhimoinen sovellutusalueeltaan.

Näistä kahdesta koulukunnasta toinen, viime vuosina suurempaa huomiota herättänyt, on perustunut kantilaiseen korostukseen yksilöiden absoluuttisesta erillisyydestä ja heidän yksilöllisten oikeuksiensa loukkaamattomuudesta. Oikeusteoreetikoista erityisesti Ronald Dworkin on käyttänyt hyväkseen näitä periaatteita kyseenalaistaessaan oikeuspositivismin oletuksia kirjassaan *Taking Rights Seriously* (Otetaan oikeudet vakavasti). Useat politiikan teoretikot ovat soveltaneet samanlaista lähestymistapaa — vieläkin vaikutusvaltaisemmin — uhmattessaan utilitarismin periaatteita distributiivisen oikeuden ajatuksen kunniaan palauttamiseksi. Eräs heistä on ollut Robert Nozick, joka teoksessaan *Anarchy, State and Utopia* (Anarkia, valtio ja utopia) johtaa selvästikin lockelaisesta näkemyksestä (yksilöt luovuttamattomien oikeuksien haltijoina) minimalistisen kannan valtiiovallan tehtävistä. Silti kaikkein systemaattisin näistä viimeaikaisista yrityksistä rakentaa yleinen oikeudenmukaisuuden teoria kansalaisvapauksien ja taloudellisten oikeuksien perustalle on John Rawlsin *A Theory of Justice* (Teoria oikeudenmukaisuudesta). Ehkä merkittävin piirre siinä on, että hän esittää tämän teorian 1600—1700-lukujen yhteiskuntasopimusteoreetikkojen joidenkin näkemysten laajenuksena ja yleistyksenä. Toisin sanoen hän esittää sen juuri sellaisen lockelaisrousseauilaiskantilaisen ihmisluontoa ja yhteiskuntaa koskevan abstraktin teoretisoinnin jatkeena, jonka puhtaasti empiirinen politiikan tutkimus oli (ideologioiden kuoleman teoreetikkojen mukaan) lopullisesti syrjäyttänyt.

Näiden oikeusfilosofien keskeisestä asemasta huolimatta on oikeuden ja politiikan teoriaa koskevaa keskustelua kuitenkin pitkälti käyty utilitarismin puolustajien ehdoin — utilitarismin, joka on toinen vallitseva Suuren Teorian suuntaus tämänhetkisten moraalitieteiden harjoittajien keskuudessa. Jopa koko utilitaristisen ajattelumallin purkajille on näyttänyt olevan välttämätöntä kiteyttää perusongelma muotoon: utilitarismin puolesta tai sitä vastaan.²⁵ Sitäpaitsi suuri osa omaperäisimmistä ja kunnianhimoisimmista teoreetikoista on edelleen pikemminkin puolesta kuin vastaan. Oikeusfilosofiassa viimeistään H. L. A. Hartin verrattomat työt ovat taanneet, ettei yleisesti utilitaristiselta perspektiiviltä ole koskaan puuttunut kaunopuheisia puolustuksia. Ja moraalifilosofiassa Derek Parfitin uuden tutkielman *Reasons and Persons* (Järkisyys ja henkilöt) laajuus ja syvyys muistuttaa — jos muistutus nyt tässä yhteydessä on laisinkaan tarpeen — kuinka mahtavia argumentatiivisia voimavaroja sillä on käytettävissään, joka haluaa korostaa yhteiskunnan kokonaisuhyvinvointia enemmän kuin yksilöiden autonomiaa. Lyhyesti: keskustelu jatkuu ja vieläpä tavalla, jonka Hume ja Kant — kiistelevien uskontunnustusten suojelusenkelit — olisivat tunnistaneeet ilman suuriakaan vaikeuksia.

V

Sosiologiassa ja yhteiskuntafilosofiassa on ollut laajemminkin havaittavissa merkkejä Suuren Teorian paluusta. Erääksi mielenkiinnon kohteeksi on noussut yritys löytää tyydyttävä vastaus skeptikoille, irrationalisteille, tiedonsosiologian »vahvan» ohjelman ajajille ynnä muille ilmeisen relativistisille ihmistieteiden perustan uhkaajille.²⁷ Pääasiallisesti tutkimuksen kohteeksi on näin muodostunut rationaalisuuden ja sen rajojen tutkiminen. On tarkasteltu tuttuja mutta filosofisesti hankalia ilmiöitä, kuten esimerkiksi itsepetosta, jota David Pears on kuvannut laajemmin 'motivoiduksi irrationalisuudeksi'; ja Jon Elster on puolestaan käsitellyt pidemmälle meneviä rationaalisuuden kumoamisyrityksiä otsikon 'happamia pihlajanmarjoja' alla.²⁸ Rationaalisuuden keskeiseksi teemakseen otta-
neista ehkä kaikkein kunnianhimoisin ja määrää-

tietoisin on ollut Jürgen Habermas. Habermas-han on eräs kaikkein tuotteliimmista ja laaja-alaisimmista tämänhetkisistä yhteiskuntafilosoifeista — sitäpaitsi hänen kiinnostuksen kohteensa ovat niin moninaiset, että niiden tiivistäminen tässä on lähes mahdoton tehtävä. Mutta varmasti eräs hänen kestävimmistä päämääristään on puhtaasti rationaalisen kommunikaation rakennesosien analysoiminen. Hän on koettanut rakentaa kontrafaktuaalista mallia nk. 'ideaalisesta puhetilanteesta' voidakseen näin selvittää niiden ehtojen luonnetta, jotka mahdollistaisivat yhteiskunnallisen tilanteen täysin rationaalisen arvioinnin ilman ulkoisten pakotteiden tai ideologisten preferenssien aiheuttamia vääristymiä. Tämä 'vääristymättömän' kommunikaation ideaali löytyy jo Habermasin varhaisimmista kirjoituksista, ennen kaikkea hänen vuoden 1965 virkaanastujaisuennostaan »Tieto ja intressi» (engl. Knowledge and Human Interest) ja se pysyy koko ajan eräänä hänen keskeisimpänä teemanaan — pulpahtaen jälleen elinvoimaisena pintaan hänen äskettäisessä kaksiosaisessa tutkimuksessaan »Kommunikatiivisen toiminnan teoria» (engl. *Theory of Communicative Action*).²⁹

Paitsi että Habermasilla on ollut keskeinen osuus rationaalisuudesta käydyssä keskustelussa, hän on myös ratkaisevasti vaikuttanut kahden sellaisen Suuren Teorian tradition uuteen nousuun, jotka olivat positivistisen hegemonian aikana joutuneet sangen huonoon maineeseen. Habermas on kiinnittänyt erityisesti viimeisimmässä kirjoituksissaan suurta huomiota Talcott Parsonsin perin abstrakteihin teorioihin yhteiskunnan rakenteesta — ja näin herättänyt henkiin sen suuren teoreetikon, jonka Wright Mills nimenomaan oli toivonut ivanaurun kera haudanneensa.³⁰ Vieläkin suurempi vaikutus on Habermasilla ollut kahtena viime vuosikymmenenä tapahtuneeseen valtaisaan Marx-kiinnostuksen uudelleenheräämiseen. On totta, että hän kritisoi Marxia, jonka tavoite paljastaa yhteiskunnallisen kehityksen liikelait jättää Habermasin mukaan liian vähän tilaa 'refleksiviteetille' ja näin ollen myös tietoiselle toiminnalle yhteiskunnallisissa muutosprosesseissa. Mutta (niinkuin Anthony Giddens on todennut) tuskin voi olla epäilystä siitä, etteikö Habermas esittäessään 'historiallisen materialismin rekonstruktionsa' olisi itse asiassa tarjoutunut meidän päiviemme Marxiksi.

Habermasin epäilyt marxismin mekanistisimista aspekteista sekä hänen vaatimuksensa 'kriittisen teorian' kehittämisestä ovat sitoumuksia, jotka liittävät hänet suoraan 'humanistisen' marxismin päävirtauksiin. Humanistinen marxismi on viime aikoina ollut vaikutusvaltainen liike, joka on levinnyt laajalle, ei ainoastaan Frankfurtin koulukunnan, vaan myös Englannissa esim. E. P. Thompsonin sekä Ranskassa ennen kaikkea Sartren, Merleau-Pontyn ja muiden eksistentialististen marxistien vaikutuksesta.³¹ Ranskassa varsinkin Louis Althusser oppilaineen on kuitenkin 1960-luvun loppupuolelta lähtien raivoisesti kritisoinut tällaista tapaa lukea Marxia. Jättäen tarkoituksellisesti huomiotta 1840-luvun ns. Pariisin käsikirjoituksista tutut humanistiset elementit ja keskittymällä Marxin myöhempien voimakkaasti deterministisiin piirteisiin Althusser on järjestelmällisesti puolustanut Marxia yhteiskunnan aidon tieteellisenä tutkijana siinä tiukassa mielessä, että Marx tarjoaa täysin kausaalisen analyysin yhteiskunnan muutosmekanismeista.

Althusserin filosofian silmiinpistävin ja haastavin piirre on ollut hänen kompromissiton determinisminsä; hänen halukkuutensa kehittää loogiseen loppuunsa se Engelsin kuuluisa huomio, ettei Euroopan historia olisi ollut erilainen, vaikka Napoleon ei olisi koskaan elänytäkään. Althusser on mennyt ehkä pisimmälle yrityksessä poistaa tavanomaiset toiminnan ja vastuun käsitteet yhteiskuntatieteellisestä selittämisestä, mutta monissa muissakin tämänhetkisissä Suurissa Teorioissa (varsinkin Ranskassa) on ollut näkyvänä piirteenä vastaava tendenssi painottaa ainoastaan sosiaalisten ja lingvististen rakenteiden määräävyyttä. Mainitsen tästä kaksi ilmeisintä ja vaikutusvaltaisinta esimerkkiä. Toinen on Claude Lévy-Straussin yritys kehittää ja harjoittaa strukturalistista antropologiaa, jossa eri kulttuurien ilmiselvä erilaisuus suhteutetaan ja alistetaan sellaisia mentaalaisia toimintoja hallitseville yleisille laeille, jotka määräävät sekä merkijärjestelmiämme että uskomuksiamme. Toista strukturalistiryhmää edustavat ns. Annales-koulukunnan historioitsijat, joiden koko lähestymistapa menneisyyteen on ehdollistanut Fernand Braudelin ilmaisema halu »ylittää sekä yksilö että yksityinen tapahtuma» (Braudel 1980, 6—11).

Tämä Suuren Teorian muoto on sittemmin myös heijastunut sekä englantilaiseen että amerikkalaiseen yhteiskuntafilosofiaan. Molempien maiden yhteiskuntateoreetikkojen nuoremman sukupolven keskuudessa on kysymys toimijoille ja struktuureille annettavasta suhteellisesta painosta noussut keskeiseksi mielenkiinnon kohteeksi. Tästä on virinnyt vilkas keskustelu. Ehkä ei ole laisinkaan yllättävää, että monet väittelyyn osallistuneista ovat edelleen halunneet puolustaa molempien kategorioiden välttämättömyyttä.³² Kuitenkin viime aikoina on puolustettu myös strukturalistisempaa lähestymistapaa — samalla kun joukko kirjoittajia (ennen kaikkea Perry Anderson ja Theda Skocpol) on hyödyntänyt historiallisia tapaustutkimuksia voidakseen tarjota argumentteja deterministisemmän kannan puolesta.³³

Samaan aikaan historiatiede — yleensä vähiten omia perusteitaan pohtiva yhteiskuntatiede — on varsinkin Yhdysvalloissa laajalti uudistunut Annales-historioitsijoiden vaikutuksesta. Yksittäisten poliittisten toimijoiden tutkiminen, yhdessä pääasiassa poliittiseen historiaan tuijottavan namierilaisen tradition kanssa, on enimmäkseen hylätty.³⁴ Tämän sijasta historioitsijat ovat yhä enemmän alkaneeet kunnioittaa sitä täysin vastakkaista uskoa, joka on ruumiillistunut analistisen historiankirjoituksen raamatussa, Ferdinand Braudelin Välimeren varhaismodernin ajan historiassa. Braudel väittää kivenkovaan, että jopa tärkeimpien historiallisten toimijoiden käyttäytyminen ja uskomukset määräytyvät yhteiskuntien taloudesta ja instituutioista käsin. Niitä puolestaan määräävät pääasiassa ilmastolliset ja maantieteelliset olosuhteet. Tämä merkitsee, Braudelin sanoin, että 'vuoret edeltävät hallitsijoita' — mistä seuraa, että historioitsijoiden tulisi omaksua paljon sosiologisempi ja deterministisempi lähestymistapa kuin tähän asti voidakseen suhtautua oikein tästä perustavasta tosiasiasta juontuviin seuraamuksiin.

VI

Suuren Teorian paluu on aiheuttanut monia titaani taisteluita: Gadamer on väitellyt Heideggerin kanssa, Lévi-Strauss Sartren, Kuhn Feyrabendin, Dworkin Hartin, Nozick Rawlsin,

Foucault Derridan ja Habermas melkein kaikkien kanssa. En ole tässä yleiskatsauksessa suinkaan yrittänyt tasoittaa näiden jättäiläisten välisiä eroja kauniin kuvion aikaansaamiseksi. Olen vain koettanut piirtää jonkinlaisen yleiskartan ja asettaa joukon keskushenkilöitä suunnilleen oikeille paikoilleen nykyisessä intellektuaalisessa maastossa. Kuitenkin on ilmeistä, että esittämäni luonnoksen lisäksi vaaditaan vielä paljon yksityiskohteisempaa ja asiantuntevampaa opastusta ennen kuin tämä katsaukseni kohteena ollut vaikeakuinen maasto voi todella tulla tutuksi.

VIITTEET

¹ Wright Mills 1959. Näiden kritisoiemiensa teoreettisten suuntausten rinnalle Wright Mills nosti myös kolmannen sukkutelemansa tendenssin: sosiologisten tutkimusten taipumuksen degeneroitua tutkimaan »sarjaa melko toisistaan riippumattomia ja usein merkityksettömiä tosiasioita.» Wright Mills 1959, 23.

² Arvokkaana seurauksena tästä oli hänen joutumisensa ristiriitaan »ideologioiden kuolema»-teesin teoreetikkojen kanssa, joiden ensimmäisiä kriitikkoja hän oli.

³ Tämän lähestymistavan klassisesta esimerkistä, varsinkin sovellettuna demokraattisten valtioiden politiikkaan, ks. Lipset 1960. Klassisesta kritiikistä, ks. Taylor 1967, 25—57.

⁴ Ks. Laslett 1956, viii: »Ainakin tällä hetkellä poliittinen filosofia on kuollut.»

⁵ Yhdestä vaikutusvaltaisimmista kannanmäärityksistä, ks. Hempel 1965, 245—95 ja väitteestä, että tämä malli soveltuu yhtä hyvin myös historiallisiin selityksiin, vrt. Hempel 1965, 231—43.

⁶ Tämän näkökannan tyypillisistä esityksistä, ks. Brodbeck 1968, 58—78.

⁷ Habermas puolustaa tätä kantaa toisaalta Gadameria ja toisaalta positivistiteja vastaan, ks. Habermas 1971, 301—17. Englantilaisista yhteiskuntateoreetikoista Runciman on ylistänyt Weberiä tämän kannan omaksumisesta, ks. Runciman 1972 sekä tutkinut sen seuraamuksia, ks. Runciman 1983.

⁸ Mielenkiinnon heräämisestä uudelleen näitä kirjoittajia kohtaan, ks. esim. Gadamer 1975, 153—234 (Diltheystä); Skinner 1969 ja Dunn 1980, 2—4 (Collingwoodista). Saman seikan tärkeästä uudelleenarviosta, ks. Taylor 1971.

⁹ Wittgenstein 1958, erityisesti 8—12. Käsitteen keskeytyksestä Wittgensteinin myöhäisfilosofiassa, ks. Cavell 1976, 44—72. Sen soveltamisesta yhteiskuntatieteisiin, ks. Winch 1958.

¹⁰ »On vain yksi periaate jota voidaan puolustaa kaikissa olosuhteissa ja ihmisen kehityksen kaikissa vaiheissa. Se on periaate: kaikki käy.» Feyerabend 1975, 28. Vrt. myös Feyerabend 1981 historiallisten tapaustutkimusten käyttämisestä tämän anarkistisen lähestymistavan hyödyllisyyden osoittamiseksi.

¹¹ Edustavasta englantilaisesta sitoutumisesta tähän kantaan, ks. Scruton 1980. Amerikkalaisesta esimerkistä, ks. Will 1984.

¹² Ks. Laing 1960; Laingin näkemyksestä Sartresta, ks. Laing 1960, 100—12.

¹³ Tämä Popperin ja Kuhnin välinen vastakkaisuus on tuotu hyvin esiin teoksessa Mortimore and Maud 1976, 11—13.

¹⁴ Rorty 1979, varsinkin 315—56. Keskustelusta, ks. Skinner 1981.

¹⁵ Jotkut väittävät näin jo itse asiassa tapahtuneen, mutta meillä ei ole kuitenkaan mitään syytä huoleen sen takia. Ks. Rorty 1979 väitteen varovaisesta esittämisestä; Barnes and Bloor 1982, 21—47 vähemmän varovaisesta.

¹⁶ Tieteenhistorioitsijoilla tämä sitoutuminen on tunnusomaista varsinkin anarkisteille (ks. esim. Feyerabend 1975, varsinkin 47—53) ja tieteen sosiologian nk. »vahvan ohjelman» edustajille. Viimeksi mainitun lähestymistavan yleisestä kannasta ks. Bloor 1976 ja Barnes 1977. Moraali- ja poliittisen filosofian historioitsijoiden keskuudessa MacIntyre 1966 on osoittautunut vaikutusvaltaiseksi malliksi. Viimeaikaisemista esimerkeistä, ks. Tuck 1979, varsinkin 1—4, Skinner 1984, 193—221 ja Taylor 1984, 17—30. Kulttuuriantropologian perspektiivistä on Geertz tarjonnut parhaan esityksen analogisesta tapauksesta. Ks. varsinkin päätösluku teoksessa Geertz 1980 ja johdanto teoksessa Geertz 1983. Paljon skeptisemmästä näkemyksestä ajattelutraditioidemme hyödyllisyydestä, ks. Dunn 1979.

¹⁷ Tästä varsinkin Foucault'a vastaan osoitetusta syytöksestä, ks. Putnam 1981, 150—73. Väitteestä, että vastaava hajanaisuus vaivaa Kuhnin argumentteja, ks. Davidson 1984, 183—98.

¹⁸ Ilmaisu on Geertziltä 1983, 4, joka puhuu erityisesti Foucaultista ja Kuhnista.

¹⁹ Viittauksena tähän vastaväitteeseen ks. Rorty 1979, 330, jossa asiasta käydään myös muuta ansiokasta keskustelua.

²⁰ Thomas Nagelin esseekokoelman otsikko (Nagel 1979) on osuva osoitus tästä perspektiivinmuutoksesta: tällä hetkellä olemme tekemisissä 'kohtalonkysymysten' kanssa.

²¹ Useimmista näistä teemoista on tähän mennessä jo kehräntynyt laaja joukko kirjallisuutta. Erinomaisista esityksistä keskusteluun tekstissä mainituista aiheista (joista monet sisältävät hyödyllisiä bibliografioita), ks. — aiheenmuokaisessa järjestyksessä — Walzer 1978, Sen 1981, Passmore 1974, Regan and Singer 1976, Dunn 1980, Sumner 1981, Parfit 1984, Prins 1983.

²² Tämä objektivistiseen kantaan perustuva tavoite oikeudesta ja »inhimillisestä kukoistuksesta», on vahvassa jännitystilassa useisiin nyky-yhteiskuntatieteellisiin kirjoituksiin sisältyvien skeptisten ja melkein relativististen tendenssien kanssa. Tämän seurauksena on myös jälkimmäisiä vastaan alkanut ilmaantua vastaväitteitä. Ks. esim. Geertz 1984.

²³ Liiallisen suureellisuuden vaarat on avoimesti tunnustettu teoksessa Scheffler 1982, vi.

²⁴ Ks. varsinkin Arendt 1958 ja Marcuse 1964 — Arendtin otsikko erityisesti vihjaa ei vähempään kuin maailmanlaajuiseen huolen aiheiden joukkoon.

²⁵ Ks. esim. Smart ja Williams 1973. Utilitarismi pysyy pääasiallisena viitekohteena useimmille kirjoittajille teoksessa Sen ja Williams 1982.

- ²⁶ Ks. erityisesti Hart 1961 ja Hart 1968.
- ²⁷ Yleiskatsauksesta näihin liikkeisiin ja niihin suhtautumisesta ks. Hollis ja Lukes 1982, 1—20. Ks. myös Hollis 1977, Hollis 1982, 67—86, Lukes 1982, 261—305 sekä yleinen katsaus teoksessa Bernstein 1983.
- ²⁸ Ks. Pears 1984, Elster 1983. Asiaan liittyvistä argumenteista ks. myös Elster 1978 ja 1979.
- ²⁹ Ks. Habermas 1971, 311—15; vrt. Habermas 1984.
- ³⁰ Ks. keskustelua teoksessa Habermas 1984; vrt. myös tämän keskustelun satiirisesta käsitteystä, Wright Mills 1959, 25—49.
- ³¹ Frankfurtin koulukunnan humanistisesta marxismista, ks. Connerton 1980. Kriittisemmästä arviosta, ks. Geuss 1981. E. P. Thompsonin humanistisista oletuksista, ks. Thompson 1978 ja laajasta kritiikistä, ks. Anderson 1980; kyseessä olevien seikkojen analyysistä, ks. James 1984. Ranskalaisesta eksistentiaalisesta marxismista, ks. Poster 1975.
- ³² Ks. esim. Giddens 1979, 49—95 ja Dunn 1982.
- ³³ Althusserin sekä Annales-koulukunnan töihin perustavasta väitteestä puolustamisesta, ks. James 1984; taustatutkimuksista ks. Anderson 1974 ja Skocpol 1979.
- ³⁴ Kuten Stone 1979 huomauttaa, jopa Yhdysvalloissa on kuitenkin olemassa merkkejä kapinasta samaan aikaan kun Englannissa »korkeantason politiikan» tutkimus on jatkunut suhteellisen suosittuna, tullen jopa viime aikoina taas muodikkaaksi.
- Anderson, P. *Lineages of an Absolutist State*. London 1974. *Arguments within English Marxism*. London 1980.
- Arendt, H. *The Human Condition*. London 1958.
- Ayer, A. J. *Man as a Subject for Science*. Teoksessa Laslett, P. — Runciman, W. G. (toim.) *Philosophy, Politics and Society* (Series III). Oxford 1967.
- Barnes, B. *Interests and the Growth of Knowledge*. London 1977.
- Barnes, B. — Bloor, D. 'Relativism, Rationalism and the Sociology of Knowledge'. Teoksessa Hollis, M. — Lukes, S. (toim.) *Rationality and Relativism*. Oxford 1982.
- Bell, D. *The End of Ideology*. New York 1960.
- Bernstein, R. *Beyond Objectivism and Relativism*. Oxford 1983.
- Bloor, D. *Knowledge and the Social Imagery*. London 1976.
- Braudel, F. *Ecrits sur l'histoire*. Paris 1969. Engl. *On History*. Chicago, London 1980.
- Brodbeck, M. 'Meaning and Action'. Teoksessa Brodbeck, M. (toim.) *Readings in Philosophy of the Social Sciences*. New York 1968.
- Cavell, S. *Must We Mean What We Say?* Cambridge 1976.
- Connerton, P. *The Tragedy of Enlightenment*. Cambridge 1980.
- Davidson, D. *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford 1984.
- Derrida, J. *La Dissemination*. Paris 1972. Engl. *Dissemination*. Chicago 1981.
- Dunn, J. *Western Political Theory in the Face of the Future*. Cambridge 1979.
- Political Obligation in its Historical Context*. Cambridge 1980.
- 'Understanding Revolutions', *Ethics* 92, 299—315. 1982.
- Dworkin, R. *Taking Rights Seriously*. London 1978.
- Elster, J. *Logic and Society*. New York 1978.
- Ulysses and the Sirens*. Cambridge 1979.
- Sour Grapes*. Cambridge 1983.
- Feyerabend, P. *Against Method*. London 1975.
- Realism, Rationalism and Scientific Method: Philosophical Papers, Vol. 1*. Cambridge 1981.
- Gadamer, H. G. *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen 1960. Engl. *Truth and Method*. London 1975.
- Geertz, C. *Negara: The Theatre State in Nineteenth Century Bali*. New Jersey 1980.
- Local Knowledge*. New York 1983.
- 'Anti Anti-Relativism', *American Anthropologist* 86, 263—78. 1984.
- Geuss, R. *The Idea of a Critical Theory*. Cambridge 1981.
- Giddens, A. *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. London 1979.
- Habermas, J. *Erkenntnis und Interesse*. Frankfurt 1968. Engl. *Knowledge and Human Interest*. London 1971.
- Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*. Frankfurt 1973. Engl. *Legitimation Crisis*. Boston 1975.
- Theorie des Kommunikativen Handelns*. Frankfurt 1981. Engl. *Theory of Communicative Action*. Vol. I Beacon 1984; Vol. II ilmestyy.
- Hare, R. *The Language of Morals*. Oxford 1952.
- Hart, H. *The Concept of Law*. Oxford 1961.
- Punishment and Responsibility*. Oxford 1968.
- Hempel, C. G. *Aspects of Scientific Explanation*. New York and London 1965.
- Hollis, M. *The Models of Man*. Cambridge 1977.
- 'The Social Destruction of Reality'. Teoksessa Hollis, M. — Lukes, S. (toim.) *Rationality and Relativism*. Oxford 1982.
- Hollis, M. ja Lukes, S. 'Introduction'. Teoksessa Hollis, M. — Lukes, S. (toim.) *Rationality and Relativism*. Oxford 1982.
- James, S. *The Content of Social Explanation*. Cambridge 1984.
- Kuhn, T. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago 1962.
- Laing, R. D. *The Divided Self*. London 1960.
- Laslett, P. 'Introduction'. Teoksessa Laslett, P. (toim.) *Philosophy, Politics and Society* (Series I). Oxford 1956.
- Lipset, S. *Political Man*. London 1960.
- Lukes, S. 'Relativism in its place'. Teoksessa Hollis, M. — Lukes, S. (toim.) *Rationality and Relativism*. Oxford 1982.
- MacIntyre, A. *A Short History of Ethics*. New York 1966.
- Against the Self-Images of an Age*. London 1971.
- Marcuse, H. *One Dimensional Man*. London 1964.
- Mortimore, G. ja Maund, J. 'Rationality and Belief'. Teoksessa Bann, S. I. — Mortimore, G. W. (toim.) *Rationality in the Social Sciences*. London 1976.
- Nagel, T. *Mortal Questions*. Cambridge 1979.
- Namier, L. B. *England in the Age of American Revolution*. London 1930.
- Personalities and Powers*. London 1955.

- Nozick, R. *Anarchy, State and Utopia*. New York ja Oxford 1974.
- Parfit, D. *Reasons and Persons*. Oxford 1984.
- Passmore, J. *Man's Responsibility for Nature*. London 1974.
- Pears, D. *Motivated Irrationality*. Oxford 1984.
- Popper, K. *The Open Society and its Enemies*. Vol. I—II. London 1945.
- The Logic of Scientific Discovery*. London 1959.
- Poster, M. *Existential Marxism in Postwar France*. Princeton, New York 1975.
- Prins, G. (toim.) *Defended to Death*. Harmondsworth 1983.
- Putnam, H. *Reason, Truth and History*. Cambridge 1981.
- Rawls, J. *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass. 1971.
- Regan, T. — Singer, P. (toim.) *Animal Rights and Human Obligations*. Englewood Cliffs, New Jersey 1976.
- Rorty, R. *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton 1979.
- Runciman, W. G. *A Critique of Max Webers Philosophy of Social Science*. Cambridge 1972.
- A Treatise on Social Theory, Vol I: The Methodology of Social Theory*. Cambridge 1983.
- Scheffler, S. *The Rejection of Consequentialism*. Oxford 1982.
- Scruton, R. *The Meaning of Conservatism*. London 1980.
- Sen, A. *Poverty and Famines*. Oxford 1981.
- Sen, A. — Williams, B. (toim.) *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge 1982.
- Skinner, Q. 'Meaning and Understanding in the History of Ideas', *History and Theory* 8, 3—53. 1969.
- 'The End of Philosophy?', *The New York Review of Books* (19.3) 28: 4, 46—8. 1981.
- 'The Idea of Negative Liberty: Philosophical and Historical Perspectives'. Teoksessa Rorty, R. — Schneewind, J. — Skinner, Q. (toim.) *Philosophy in History*. Cambridge 1984.
- Skocpol, T. *States and Social Revolutions*. Cambridge 1979.
- Smart, J. — Williams, B. *Utilitarianism: For and Against*. Cambridge 1973.
- Stone, L. 'The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History', *Past and Present* 85, 3—24. 1979.
- Sumner, L. (toim.) *Abortion and Moral Theory*. Princeton New Jersey 1981.
- Taylor, C. 'Neutrality in Political Science'. Teoksessa Laslett, P. — Runciman, W. G. (toim.) *Philosophy, Politics and Society* (Series III). Oxford 1967.
- 'Interpretation and the Science of Man', *Review of Metaphysics* 25, 3—51, 1971.
- 'Philosophy in its History'. Teoksessa Rorty, R. — Schneewind, J. — Skinner, Q. (toim.) *Philosophy in History*. Cambridge 1984.
- Thompson, E. P. *The Poverty of Theory and Other Essays*. London 1978.
- Tuck, R. *Natural Rights Theories: Their Origin and Development*. Cambridge 1979.
- Walzer, M. *Just and Unjust Wars*. New York 1978.
- Weldon, T. *The Vocabulary of Politics*. Hammondsworth 1953.
- Will, G. *Statecraft as Soulcraft*. New York 1984.
- Winch, P. *The Idea of Social Science*. London 1958.
- Wittgenstein, L. *Philosophical Investigations*. 2. pain. G. E. M. Anscombe (toim.) Oxford 1958.
- Wright Mills, C. *The Sociological Imagination*. New York 1959.